

CZEŚĆ II: PRAKTYKA – BADANIA – WDROŻENIA**ZNACZENIE DIAGNOZY W PROCESIE TWORZENIA I REALIZACJI
ZAŁOŻEŃ SZKOLNYCH PROGRAMÓW PROFILAKTYKI****THE DIAGNOSTIC ROLE IN CREATING AND IMPLEMENTING
THE ASSUMPTIONS OF SCHOOL PREVENTION PROGRAMS**

Rozprawy Społeczne, Nr 2 (VIII), 2014

Joanna Waszczuk

Waszczuk J., (2014) *Znaczenie diagnozy w procesie tworzenia i realizacji założeń szkolnych programów profilaktyki*. Rozprawy Społeczne, 2 (VIII) s. 47-54

Streszczenie: Stosowanie używek, wargary, agresja, posługiwanie się wulgaryzmami – to zachowania często spotykane w szkołach gimnazjalnych. Dwunastoletni okres wdrażania i realizacji reformy edukacji, zakładający m.in. opracowanie i wcielenie jej w życie, nie przyniósł poprawy sytuacji wychowawczo-edukacyjnej młodzieży gimnazjalnej. Powstaje pytanie, dlaczego tak się dzieje? Dlaczego realizowane w szkołach gimnazjalnych programy profilaktyki nie ograniczają negatywnych zjawisk? Autorka zakłada, iż pedagodzy, psychologowie, wychowawcy, nauczyciele marginalnie traktują diagnozę potrzeb i problemów młodzieży gimnazjalnej. Wymienione osoby nie przekładają uzyskanych wyników badań diagnostycznych na konkretne cele, oraz zadania ujęte w postaci szkolnego programu profilaktyki.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na diagnozę, która pozostaje pierwszym ogniwem postępowania celowościowego na drodze procesu tworzenia i realizacji założeń szkolnych programów profilaktyki.

Słowa kluczowe: młodzież gimnazjalna diagnoza, szkolny program profilaktyki

Summary: The use of intoxicants, truancy, aggression, vulgarity - this kind of phenomena are often found in the lower secondary schools. A twelve year period of implementation of educational reforms assuming school prevention programs to be drawn up and developed brought no improvement in the secondary school students' educational - tutorial situation. The question arises: why does it happen? Why don't the prevention programs implemented in the lower secondary schools limit these negative phenomena? The author assumes that pedagogues, psychologists, educators, teachers marginally treat the diagnosis of the needs and problems of lower secondary school students. The above mentioned professionals do not translate the results of diagnostic tests into specific purposes as well as adopted tasks included in the form of school prevention program.

The purpose of this article is to draw attention to the diagnosis, which is the first link in the purpose proceedings towards the creation and implementation of the school prevention programs.

Key words: lower secondary school youth, diagnosis, school prevention program

Głównymi celami reformy oświaty wprowadzonej w Polsce w 1999 roku, a opierającej się o Ustawę z dnia 8 stycznia 1999 roku „Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego” były m.in. reforma strukturalna, polegająca na wprowadzeniu nowego ustroju szkolnego obejmującego sześciolletnią szkołę podstawową, trzyletnie gimnazjum, trzyletnie liceum profilowane lub dwuletnią szkołę zawodową; reforma programowa, dotycząca tworzenia nowych programów nauczania i ramowych planów nauczania.

Gimnazjom w zreformowanym systemie nauczania wytyczono rolę wizytówki. Stanowią one po-

wróć do dawnych polskich tradycji, a jednocześnie zbliżają nasz system szkolny do systemów szkolnictwa funkcjonujących w państwach Unii Europejskiej. Rzeczywistość szybko jednak zweryfikowała związane z funkcjonowaniem gimnazjum nadzieje. Okazało się, bowiem, iż zorganizowane gimnazja stworzyły w pierwszym okresie funkcjonowania problemy natury organizacyjnej dotyczące m.in. lokalizacji budynków, przygotowania nowych struktur administrowania, rozdzielenia dyrekcji nowych jednostek od szkół podstawowych. W pierwszym okresie nauki w nowej szkole, w nowych klasach obserwuje się kryzys w stosunkach między nauczycielami, uczniami wynikający z przerwania więzi z rówieśnikami oraz pracownikami szkoły. Do nowych klas gimnazjalnych uczęszczają uczniowie z różnych szkół, nierzadko z różnych miejsc-

Adres do korespondencji: Joanna Waszczuk, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: awaszczuk@op.pl, tel (83)-344-99-11

wości, odległych czasami od siebie o kilkanaście kilometrów. Duża odległość szkoły od miejsca zamieszkania uczniów utrudnia im integrację m.in. na zajęciach pozalekcyjnych. Brak relacji pomiędzy rodzicami jest dodatkowym czynnikiem przeciwdziałającym właściwej współpracy osób ze środowiska szkolnego. Jednakże czynnikiem warunkującym w dużej mierze funkcjonowanie jednostki niezgodne z normami społecznymi jest okres dojrzewania, trwający od 11 do 16 roku życia. Jak pisze W. Furmanek „nie trzeba bowiem nikogo przekonywać o tym, że młodzież gimnazjum to osoby w wieku intensywnego rozwoju psychicznego, w wieku charakteryzującym się szczególnym nasileniem procesów wychowawczych. (Furmanek, 2006, s. 35). To jedna z głównych przyczyn powstawania trudności dotyczących między innymi: obniżania wyników w nauce, zaburzeń we właściwym pełnieniu roli dziecka, kolegi, ucznia, sięgania po używki a w konsekwencji pojawienia się zachowań świadczących o demoralizacji. Ważną kwestią poruszaną przez nauczycieli jest funkcjonowanie na terenie szkoły dzieci zaniedbanych przez rodziców, bitych (Por. Marzec-Holka, 1996), wykorzystywanych seksualnie (Por. Marzec-Holka, 1999), niedożywionych, głodnych, agresywnych (Por. Winczewska, 2005), a także takich, których dotyczą trudności wychowawcze (Por. Komorowska, 2003, s. 28-30).

Obserwacja negatywnych zjawisk pojawiających się w polskich gimnazjach wskazuje na potrzebę podejmowania nowych zadań mających na celu poprawę istniejącej sytuacji. Bez wątplenia do takich wyzwań należy przygotowanie i wdrożenie przez placówki szkolne programów profilaktyki. Ministerstwo Edukacji Narodowej, od 1 września 2002 roku na podstawie Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz. U. nr 61, poz. 624), oraz Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 31 stycznia 2002 r. zmieniającego to rozporządzenie (Dz. U. nr 10, poz. 96), jak również Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. nr 51, poz. 458), zobowiązało każdą ze szkół do opracowania i realizacji założeń Szkolnego Programu Profilaktyki.

Dwunastoletni okres wdrażania i realizacji reformy edukacji nie przyniósł jednak poprawy sytuacji wychowawczo – edukacyjnej młodzieży gimnazjalnej. Narzucone z góry programy profilaktyki nie dają wymiernych efektów, co pokazują liczne wyniki badań (m.in. Ostaszewska, 2003; Świątkiewicz, 2002; Szpringer, 2004; Cisowski, 2006).

Pogłębiający się kryzys młodego pokolenia, obniżający się wiek osób łamiących prawo, rosnąca przestępczość młodzieży prowokują do postawienia pytania: dlaczego realizowane w szkołach gimnazjalnych programy profilaktyki nie ograniczają tych negatywnych zjawisk? Wg B. Urbana „niedostatek

naukowych analiz widoczny jest na płaszczyźnie opisu i diagnozowania zjawiska, a przede wszystkim w zakresie projektowania systemów profilaktycznych” (Urban, 2000, s. 9). Wspomniany autor mówi także, iż konieczność prowadzenia rzetelnej diagnozy i selekcji wynika ze współczesnej wiedzy o etiologii i rozwoju zjawiska zaburzeń w zachowaniu oraz wymogów efektywnej profilaktyki i resocjalizacji w naturalnych środowiskach wychowawczych. Diagnozowanie zmierzające do oceny rozmiarów zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym i określenia jego rodzajów prowadzi do rozszerzenia wiedzy oraz efektów profilaktyczno terapeutycznych. Występuje konieczność prowadzenia diagnozy wśród całej populacji dzieci celem zapobiegania patologii społecznej (Por. Urban, 2000a, s. 73-74).

Jak słusznie zauważa L. Pytka posiadanie empirycznych danych o rozmiarach i dynamice form wadliwego przystosowania społecznego ma strategiczne znaczenie w projektowaniu działań profilaktyczno – resocjalizujących na rozmaitych szczeblach systemu socjalizującego - edukacyjnego (Por. Pytka, 2000).

Postępowanie profilaktyczne wg Cz. Czapówa i S. Jedlewskiego powinno rozpocząć się od rozpoznania istniejącego stanu rzeczy „punktem wyjścia każdego postępowania celowościowego jest diagnoza wstępna, czyli opis stanów rzeczy w stosunku do których podejmujemy postępowanie celowościowe, ocena tych stanów rzeczy i konkluzja oceniająca” (Czapów, Jedlewski, 1971, s. 298).

Z postępowaniem profilaktycznym mamy do czynienia zarówno wtedy, kiedy negatywne stany rzeczy istnieją w stanie załączkowym, jak i wtedy, kiedy jeszcze nie istnieją a występuje jednak tendencja do ich konstytuowania się i pojawiania. Wynika stąd wniosek, iż wszelkie działania dotyczące zapobiegania – w odpowiednim czasie – niepożądanym skutkom, powinno się ujmować jako rezultaty rozpoznania diagnostycznego.

Diagnoza ma pomóc w odpowiedzi na pytanie, czy działać profilaktycznie, czy też nie, a jeżeli działać, to do jakich dyrektyw i reguł się odwoływać, czyli jaką strategię i procedurę ma uwzględnić plan oddziaływań wychowawczych, prowadzący do ostatecznych celów (Por. Czapów, 1978, s. 11).

Istotnym celem diagnozy w postępowaniu profilaktycznym jest zakwalifikowanie badanego wycinka rzeczywistości do takiej kategorii stanów rzeczy, która wymaga określonych działań, wpływających na daną rzeczywistość z mniej lub bardziej pewnym skutkiem. Jeśli diagnoza ma rzeczywiście ułatwiać zabiegi profilaktyczno - resocjalizacyjne, to musi ona dać obraz nie tylko pasywów wychowania, ale i jego aktywów. Mówiąc o pasywach, należy rozumieć to wszystko co w organizmie, środowisku i osobowości wychowanka jest czynnikiem zaburzeń w postępowaniu, mówiąc zaś o aktywach mamy na uwadze to wszystko w organizmie, środowisku, osobowości wychowanka, co może być czynnikiem pomocnym w procesie faktycznym (Por. Czapów, 1978, s. 31). Diagnoza powinna więc koncentrować się na poten-

cialnych lub aktualnych zagrożeniach oraz czynnikach chroniących i oddziałujących pozytywnie.

Jak wynika z powyższych informacji diagnoza stanowi punkt wyjścia dla działalności potencjalnie resocjalizującej. Wśród jej odmian wyróżnia się:

- profilaktykę powstrzymującą, tj. działalność, która polega na likwidacji okazji do czynu naganego, utrudnianiu podjęcia decyzji dokonania go (wprowadzenia w życie),

- profilaktykę uprzedzającą, mającą na celu zneutralizowanie szkodliwego działania czynników, zwiększających szanse jednostki na wykołajenie społeczne (Por. Pytka, Zacharuk, 1995, s. 137),

- profilaktykę objawową, która polega na interwencji wychowawczej obejmującej młodzież zdradzającą objawy wstępnych etapów procesu wykołajenia się społecznego np. systematycznie wagarującą, uciekającą z domu, agresywną (Por. Czapów, 1980, s. 67-68).

- profilaktykę kreatywną – która wzmacnia oraz podtrzymuje te formy i sposoby zachowania, które mają charakter prospołeczny, allocentryczny a tym samym i godny naśladowania (Por. Pytka, Zacharuk, 1995, s. 138).

W nauce o prewencji czyli profilaktyce od dawna wiadomo, że zapobieganie zjawiskom szkodliwym jest znacznie bardziej ekonomiczne i skuteczne niż zwalczanie ich negatywnych skutków, zarówno w skali jednostkowej jak i społecznej (Por. Pytka, 1993, s. 10). Efektywna i racjonalna profilaktyka społeczna uwzględnia zwykle rachunek potencjalnych strat i zysków społecznych. Przyjmuje się założenie, że zapobieganie dewiacjom i patologiom społecznym jest o wiele bardziej skuteczne i mniej kosztowne niż leczenie, terapia czy resocjalizacja (Por. Pytka, Zacharuk, 1995, s. 138).

Stawiając diagnozę na potrzeby działalności profilaktycznej szkoły, należy zwrócić uwagę na funkcjonowanie ucznia w przypisanych mu przez system społeczny rolach: rodzinnych, szkolnych, rówieśniczych, oraz na potrzeby i problemy młodego człowieka.

Cechy odpowiadające funkcjonowaniu jednostki w rodzinie i w rolach rodzinnych dotyczą m.in.: zakresu i stosunku do obowiązków pełnionych w rodzinie, sposobu postrzegania i poziomu akceptacji własnej pozycji w rodzinie, stosunku do oczekiwań i wymagań rodziców w zakresie aspiracji edukacyjnych, postawy wobec rodziców i rodzeństwa, więzi emocjonalnych łączących jednostkę z rodziną, sposobu postrzegania wzajemnych relacji pomiędzy członkami rodziny.

Cechy charakteryzujące funkcjonowanie jednostki w szkole i w rolach szkolnych obejmują m.in.: realizację obowiązku szkolnego, fobię szkolną, opóźnienia szkolne, specyficzne trudności dydaktyczne, relacje z nauczycielami w sferze dydaktycznej, absencję szkolną i wagary, aspiracje i plany edukacyjne, zainteresowania i uzdolnienia, zdolność do nawiązywania i utrzymywania kontaktów z rówieśnikami, umiejętności interpersonalne, pozycję społeczną

zajmowaną w formalnej grupie rówieśniczej - klasie szkolnej, stosunek do regulaminów i wymogów dyscypliny szkolnej, oraz aktywność na rzecz szkoły.

Funkcjonowanie ucznia w grupie rówieśniczej uwzględnia cechy dotyczące: oceny właściwości związków rówieśniczych z grupą o charakterze formalnym i nieformalnym - udziału i zakresu oddziaływań grupy, pozycji zajmowanej w strukturze społecznej grupy, poziomu identyfikacji z grupą.

Zadaniem m.in. pedagoga, psychologa, wychowawcy, jest rozpoznanie potrzeb i problemów uczniów szkół gimnazjalnych, określenie funkcjonowania uczniów w rodzinie, szkole, grupie rówieśniczej a następnie podjęcie działań profilaktycznych, naprawczych w sytuacji stwierdzonych braków.

Odnosząc się do przedstawionych powyżej zagadnień postawiono problem badawczy – czy szkoły gimnazjalne diagnozują potrzeby i problemy młodzieży oraz jakiego rodzaju są powyższe?

W badaniach zwrócono uwagę na związek diagnozy potrzeb i problemów młodzieży gimnazjalnej z tworzonymi w szkołach programami profilaktyki, ponieważ jak już wcześniej wskazano, diagnoza powinna stanowić punkt wyjścia w opracowywaniu założeń a następnie w realizacji szkolnych programów profilaktyki.

Celem weryfikacji postawionego problemu, w okresie od października 2010 do lipca 2011 roku przeprowadzono badania w pięciu miastach województwa lubelskiego: Białej Podlaskiej, Łukowie, Opolu Lubelskim, Rykach, Włodawie. Z każdego miasta na drodze losowej wybrano jedną szkołę gimnazjalną.

Realizując badania skorzystano z metody Zogniskowanych Wywiadów Grupowych (FGI), oraz z metody analizy dokumentów. Wykorzystano również techniki wywiadu, ankiety oraz Skali Nieprzy stosowania Społecznego.

Badaniami objęto sędziów kompetentnych (dyrektorów szkół, pedagogów i psychologów szkolnych, nauczycieli/wychowawców, oraz pielęgniarkę szkolną), czyli osoby zaangażowane w tworzenie i realizację szkolnych programów profilaktyki. Zgromadzony przy użyciu metod badawczych: Zogniskowanych Wywiadów Grupowych a także analizy dokumentów materiał dotyczył 137 osób, będących sędziami kompetentnymi.

Pośród badanych sędziów kompetentnych, najliczniejszą grupę 40,15%, stanowią osoby pomiędzy 31-40 rokiem życia. Grupę najmniej liczną 15,33% stanowią osoby pomiędzy 24-30 rokiem życia.

Z uzyskanych danych liczbowych, wynika, iż badani sędziowie kompetentni w 94,90% to kobiety. Mężczyźni stanowią zaledwie 5,10% badanych osób.

Ankietowane osoby, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, posiadają wykształcenie wyższe co daje 99,30% badanych. Jedna osoba wśród ankietowanych legitymowała się wykształceniem średnim. Była to pielęgniarka szkolna, w tabeli uzyskała 0,70% ogólnej liczby badanych osób.

Ze względu na założenia metodologiczne pracy, wśród sędziów kompetentnych, najliczniejszą grupę stanowili nauczyciele 62,77%. Udział nauczycieli – wychowawców określono na 27,74% badanych osób. Najmniej liczne grupy to: dyrektorzy szkół 3,65% badanych, pedagodzy szkolni 3,65% badanych osób, oraz psychologowie szkolni 1,46% a także zamykająca listę pod względem liczebności jedna pielęgniarka szkolna.

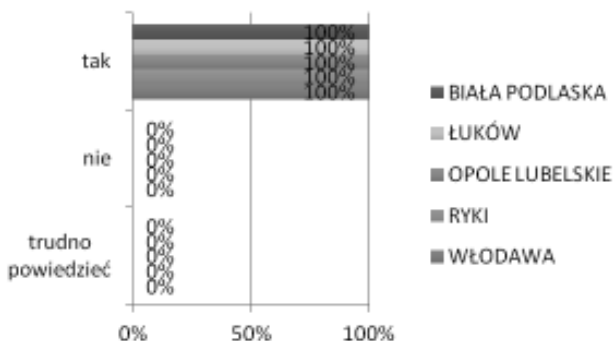
Analiza kryterium staż pracy – wykazała następujące dane: najliczniejszą grupę stanowią osoby pracujące 11-20 lat czyli 38,68% badanych. Najmniej liczną grupą są osoby ze stażem pracy wynoszącym powyżej 30 lat. Jest to grupa obejmująca 6,57% badanej populacji.

Prezentacja uzyskanych wyników badań przyjęła charakter ilościowy oraz jakościowy.

Odpowiadając na problem badawczy postawiony w pracy, należało dowiedzieć się, jakie problemy oraz potrzeby młodzieży gimnazjalnej dostrzegają pedagodzy, psychologowie szkolni, nauczyciele, oraz wychowawcy?

Dla pedagoga, psychologa szkolnego zajmującego się działalnością wspierająco-korekcyjną, rozpoznanie sytuacji jednostki (diagnoza) w tym przypadku problemów gimnazjalistów umożliwia podjęcie odpowiednich działań profilaktycznych.

Należało dowiedzieć się czy badane szkoły rozpoznają problemy uczniów?

Wykres 1. Czy Szkoła rozpoznaje problemy uczniów?

Zgromadzone dane pokazują, iż badane szkoły diagnozują problemy uczniów (100% uzyskanych pozytywnych odpowiedzi na postawione pytanie). Uzyskane odpowiedzi potwierdzają zaangażowanie nauczycieli, wychowawców, pedagogów w funkcjonowanie szkoły. Stanowią pozytywny argument świadczący o znajomość problemów z jakimi spotyka się młodzież gimnazjalna. Są także wyrazem troski o sytuację rodzinną, rówieśniczą oraz szkolną uczniów.

Jednakże w świetle omawianego zagadnienia odpowiedzi te są niewystarczające, ponieważ nie wskazują rodzaju diagnozowanych problemów. Celem pogłębienia zebranych informacji zapytano respondentów jakie problemy uczniów dostrzegają?

Przed właściwym omówieniem uzyskanych wyników należy stwierdzić, iż wg B. Winczewskiej nauczyciele szkół gimnazjalnych spotykają się z następują-

cymi problemami: agresją, przemocą, zaburzeniami relacji z rówieśnikami, izolowaniem, nieprzestrzeganiem norm współżycia w grupie, brakiem umiejętności komunikowania się, wagarami, nikotynizmem, wulgaryzmami, kradzieżami, wymuszeniami, zaburzeniami emocjonalnymi, niszczeniem mienia szkolnego, niepowodzeniami szkolnymi, lekceważącym stosunkiem do obowiązków szkolnych (Winczewska, 2005, s. 72).

Jak zatem przedstawiają się zgromadzone wyniki badań dotyczące diagnozowanych przez sędziów kompetentnych problemów młodzieży z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej?

Respondenci wskazują na istnienie: *lekceważącego stosunku do obowiązków szkolnych, niepowodzeń szkolnych, wagarów*. Jako poważny problem pytane osoby wymieniły również *arogancję wobec nauczycieli* a także *kłótnie, wyzwiska i sprzeczki pojawiające się wśród uczniów*. W badanym gimnazjum występuje także problem *stosowania używek (nikotyny, alkoholu)*. Uczniowie, wg respondentów, są *bardzo śmiali w sięganiu po papierosy, coraz mniej się krępują i kryją*.

Respondenci z Publicznego Gimnazjum w Łukowie twierdzą, iż problemem są głównie *zaburzenia emocjonalne uczniów*. Przejawiają się one *chwiejnością emocjonalną i drażliwością*. *W ich konsekwencji dochodzi do ostrej wymiany zdań z rówieśnikami oraz nauczycielami jak i pozostałym personelem szkoły*. *Występujące konflikty przybierają postać słownej wymiany argumentów lub fizycznych zaczepek przerażających się w bójki*.

Poza wskazanymi problemami zdaniem badanych osób występują także: *niepowodzenia szkolne, lekceważący stosunek do obowiązków szkolnych oraz wagary*.

Innym zgłaszanych problemem jest zjawisko *stosowania substancji uzależniających, w szczególności papierosów, a poza szkołą – alkoholu i częściowo narkotyków, w mniejszym stopniu dopalaczy*.

Wśród problemów młodzieży gimnazjalnej uczęszczającej do Publicznego Gimnazjum w Opolu Lubelskim zdaniem badanych sędziów kompetentnych, występują: *lekceważący stosunek do obowiązków szkolnych, brak odpowiedniego przygotowywania się do zajęć, spóźnianie się na zajęcia*. Respondenci zauważają także zjawisko *korzystania z telefonów komórkowych w trakcie trwania sprawdzianów (łączenie się z Internetem celem uzyskania odpowiedzi)*. *Młodzież w stosunkach interpersonalnych jest coraz bardziej wulgarna, arogancka i zarozumiała*. Zauważono także *występowanie pomiędzy uczniami zachowań agresywnych, zaczepnych oraz kłamstw*. *Niebezpieczne jest sięganie po papierosy i alkohol*. *Młodzież zbyt otwarcie rozmawia o narkotykach, zna ich rodzaje i działanie*. Zdaniem respondentów *może to świadczyć o sięganiu po te substancje*.

Największym problemem młodzieży uczęszczającej do Publicznego Gimnazjum w Rykach, wg badanych osób jest *brak zainteresowania i zaangażowania w sprawy szkolne*. *Uczniów nie interesują działania na rzecz szkoły, okolicznościowe imprezy*

szkolne. Młodzież za to bardzo interesuje się nowinkami technologicznymi. Częstym tematem rozmów są gry komputerowe, filmy, Internet. Respondentów niepokoi lekceważący stosunek do obowiązków szkolnych i nauczyciela a także wagarowanie uczniów.

Respondenci uważają, iż przyczyną szkolnych problemów uczniów może być sytuacja domowa i rodzinna. Część młodzieży pochodzi z rodzin z problemem alkoholowym, gdzie występuje bezrobocie i w efekcie niski status ekonomiczny rodziny.

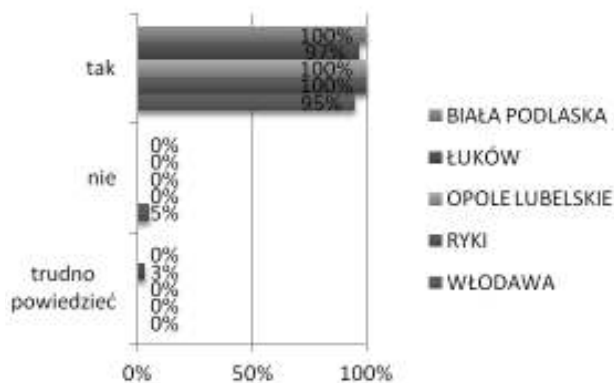
Sędziowie kompetentni z Publicznego Gimnazjum we Włodawie wśród problemów młodzieży uczącej się zauważają: agresję, przemoc, wagary, lekceważący stosunek do obowiązków szkolnych, słabe relacje z rodzicami. Respondentów niepokoi także brak autorytetów, a szczególnie autorytetu nauczyciela.

Dokonując analizy dostrzeżonych przez sędziów kompetentnych problemów młodzieży gimnazjalnej można wysunąć wniosek, iż wiążą się one z zachowaniami niezgodnymi z obowiązującymi w szkole normami, przepisami. Wynikają najczęściej z niewydolności wychowawczej rodziny dziecka oraz występowaniem przemocy, alkoholizmu, ubóstwa.

Stwierdzono, iż niewątpliwie diagnozowane problemy warunkowane są okresem rozwojowym uczniów. Chęć wyróżnienia się, zwrócenia na siebie uwagi oraz wzrost poczucia podmiotowości może w konsekwencji prowadzić do funkcjonowania niezgodnego z przyjętymi w danym społeczeństwie normami.

Uściślając obszar zainteresowań badawczych, skierowano do sędziów kompetentnych pytanie: czy szkoła rozpoznaje potrzeby uczniów? Zaspokojenie bowiem najważniejszych dla jednostki potrzeb gwarantuje jej prawidłowy rozwój społeczny i moralny. Wg A. Masłowa, zaspokojenie np. potrzeby szacunku prowadzi do pewności siebie, wartości siły, zdolności, adekwatności i poczucia, że jest się pożytecznym i potrzebnym na świecie. Niezaspokojenie tej potrzeby wywołuje uczucie niższości, słabości i bezradności, a uczucia te prowadzą z kolei do powstania wszechogarniającego zniechęcenia lub tendencji kompensacyjnych czy neurotycznych (Por. Masłow, 1982).

Respondentów zapytano również, czy szkoła rozpoznaje potrzeby uczniów?

Wykres 2. Czy Szkoła rozpoznaje potrzeby uczniów?

Analiza zgromadzonych danych potwierdziła, iż wszyscy sędziowie kompetentni – 100% badanych osób z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej – uważa, iż szkoła rozpoznaje potrzeby młodzieży.

W Publicznym Gimnazjum w Łukowie liczba pozytywnych odpowiedzi wyniosła 97%, natomiast w Publicznym Gimnazjum w Opolu Lubelskim oraz Publicznym Gimnazjum w Rykach 100% respondentów było również zdania, iż placówka diagnozuje potrzeby uczniów.

W Publicznym Gimnazjum we Włodawie 97% badanych osób twierdziło, iż szkoła rozpoznaje potrzeby gimnazjalistów.

Uzyskane odpowiedzi świadczą o szczególnym zainteresowaniu pracowników gimnazjów prawidłowym, społecznym funkcjonowaniem jednostki m.in. w roli dziecka w rodzinie, ucznia, kolegi/koleżanki.

Zagadnienie diagnozowanych przez Szkoły gimnazjalne potrzeb uczniów skupiło również uwagę B. Winczewskiej. Wg autorki Szkoły rozpoznają następujące potrzeby młodzieży gimnazjalnej: akceptacji, tolerancji, nauki asertywności, kształcenia umiejętności komunikacji (współdziałania w zespole, wdrażania do samodzielności, kształtowania pozytywnych relacji w szkole), zagospodarowania czasu wolnego – organizacji zajęć pozalekcyjnych (Por. Winczewska, 2005, s. 72-73).

Uwzględniając przyjętą w pracy kolejność analizy uzyskanych danych, należało dowiedzieć się jakie potrzeby uczniów dostrzegają sędziowie kompetentni?

Respondenci z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej stwierdzili, iż większość potrzeb młodzieży wynika z trudności z aklimatyzacją się w nowym miejscu jakim jest szkoła. Szczegółowo wskazano na konieczność zaspokojenia potrzeb: akceptacji, poczucia przynależności, integracji zespołów klasowych, bezpieczeństwa. Respondenci wskazali również na potrzebę rozwijania zachowań asertywnych oraz kształcenia umiejętności komunikacji.

Wśród wypowiedzi badanych osób z Publicznego Gimnazjum w Łukowie w sprawie potrzeb uczniów pojawiały się przede wszystkim te związane z niezaspokojoną potrzebą szacunku, miłości, zaufania i przynależności, czyli tych wszystkich, które powinna zaspokajać rodzina. Wg respondentów rodzice za mało czasu poświęcają dzieciom, często nie interesują się ich sprawami. Jako przykład badane osoby podają, brak stawiennictwa rodziców w szkole na prośbę nauczyciela oraz niską frekwencję tych osób na wywiadówkach szkolnych.

Problemem jest także integracja zespołów klasowych, czy zaburzona komunikacja interpersonalna.

Badane osoby z Publicznego Gimnazjum w Opolu Lubelskim wśród potrzeb uczniów dostrzegają: pomoc w nabyciu umiejętności radzenia sobie z emocjami i trudnościami z zagospodarowaniem czasu wolnego. Według sędziów kompetentnych wielu uczniów ze względu na trudną sytuację bytową rodziny wymaga udzielenia pomocy socjalnej.

W Publicznym Gimnazjum w Rykach zebrane odpowiedzi wskazują na następujące potrzeby uczniów: *wzmocnienie odporności na stres, integrację zespołów klasowych, kształcenie umiejętności komunikacji a także rozwijanie umiejętności radzenia sobie z emocjami. Za istotne respondenci uznali zaspokojenie potrzeby pomocy socjalnej.*

Zagospodarowanie czasu wolnego, organizacja zajęć pozalekcyjnych, edukacja w dziedzinie profilaktyki i uzależnień, integracja zespołów klasowych to potrzeby, które zdaniem respondentów z Publicznego Gimnazjum nr 1 we Włodawie są diagnozowane.

Sędziowie kompetentni wskazali także, iż do *młodzieży gimnazjalnej i jej rodzin należy skierować pomoc socjalną.*

Wskazane przez respondentów potrzeby uczniów wiążą się z funkcjonowaniem dziecka w określonych kręgach środowiskowych. Krąg środowiskowy to zespół składników rzeczowych (materialnych) i osobowych (personalnych) oddziałujących na dziecko w ramach określonego układu organizacyjnego. Na podstawie literatury można wyróżnić następujące kręgi środowiskowe w życiu dziecka: rodzina, sąsiedztwo lokalne, grupa rówieśnicza nieformalna (krąg koleżeński, paczka, banda), organizacja dziecięca i młodzieżowa, placówka oświatowa: przedszkole, szkoła podstawowa, szkoła średnia, szkoła wyższa, oraz placówka wychowania pozaszkolnego, wczasy (zorganizowany wypoczynek w okresie ferii), instytucje społeczne, placówki kultury i środki masowego przekazu, organizacje społeczne, zawodowe i polityczne, własny dom rodzinny (po założeniu rodziny) (Por. Kelm, 2000, s. 37-38). Należy pamiętać o tym, iż prawidłowy rozwój dziecka powinien przebiegać z uwzględnieniem w/w kręgów.

Również L. Pytka (Por. Pytka 1984) mówiąc o funkcjonowaniu jednostki w społeczności wskazuje obszary, które związane są z jej sytuacją: rodzinną, rówieśniczą, szkolną, zachowaniami antyspołecznymi, kumulacją niekorzystnych czynników biopsychicznych a także kumulacją niekorzystnych czynników socjokulturowych.

Postawione w związku z powyższymi ustaleniami pytanie brzmiało: czy przy konstruowaniu programu profilaktyki szkoła bierze pod uwagę sytuację rodzinną dziecka?

Zebrany materiał badawczy pozwolił stwierdzić, iż występuje zróżnicowanie odpowiedzi na wyżej postawione pytanie.

Respondenci z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej w 70% odpowiedzieli, iż placówka uwzględnia sytuację rodzinną dziecka. W Publicznym Gimnazjum w Łukowie twierdzących odpowiedzi udzieliło 100% badanych osób. 94% respondentów z Publicznego Gimnazjum w Opolu Lubelskim odpowiedziało, iż placówka rozpoznaje sytuację rodzinną dziecka.

W Publicznym Gimnazjum w Rykach oraz Publicznym Gimnazjum we Włodawie zgromadzone dane liczbowe wynoszą odpowiednio 97% oraz 95% pozytywnych odpowiedzi.

Respondentów zapytano także, czy szkoła rozpoznaje sytuację rówieśniczą dziecka?

Według uzyskanych danych z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej wynika, iż 70% respondentów rozpoznaje sytuację rówieśniczą dziecka. W Publicznym Gimnazjum w Łukowie liczba ta wyniosła 97%.

Analiza danych wykazała, iż w Publicznym Gimnazjum w Opolu Lubelskim oraz w Publicznym Gimnazjum w Rykach wszystkie badane osoby, tzn. 100%, stwierdziły, że placówka rozpoznaje sytuację rówieśniczą młodzieży.

Ustalono, iż 80% odpowiadających osób z Publicznego Gimnazjum we Włodawie uważa, iż sytuacja rówieśnicza dziecka jest diagnozowana.

Znaczącym obszarem funkcjonowania dziecka jest szkoła. Dlatego zapytano, czy przy konstruowaniu programu profilaktyki szkoła bierze pod uwagę sytuację szkolną dziecka?

70% sędziów kompetentnych z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej w trakcie prowadzonego badania odpowiedziało, iż placówka diagnozuje sytuację szkolną dziecka. Na drodze analizy wyników badań ustalono, iż wszystkie badane osoby z Gimnazjum w Łukowie, Publicznego Gimnazjum w Opolu Lubelskim a także Publicznego Gimnazjum w Rykach czyli 100% respondentów potwierdza, że szkoła diagnozuje sytuację szkolną dziecka. Natomiast w Publicznym Gimnazjum we Włodawie uzyskane dane wskazują, iż 95% respondentów jest zdania, iż szkoła diagnozuje sytuację szkolną dziecka.

Występowanie zachowań antyspołecznych (m.in. kłamstw, wagarów, alkoholizowania się, ucieczek z domu) może świadczyć o istnieniu zjawiska nieprzystosowania społecznego. Nie bez znaczenia było zatem zainteresowanie się tą kwestią i zadanie pytania: czy przy konstruowaniu programu profilaktyki szkoła bierze się pod uwagę występowanie zachowań antyspołecznych dziecka?

90 % badanych osób z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej uważa, iż szkoła rozpoznaje zachowania antyspołeczne swoich uczniów. W Publicznym Gimnazjum w Łukowie liczba pozytywnych odpowiedzi wyniosła 100%.

Zdaniem 74% badanych osób Publiczne Gimnazjum w Opolu Lubelskim diagnozuje zachowania antyspołeczne.

Badane osoby z Publicznego Gimnazjum w Rykach w 94% są zgodne co do tego, iż placówka rozpoznaje tzw. zachowania antyspołeczne.

Analiza danych zebranych w Publicznym Gimnazjum we Włodawie ujawniła, iż 95% badanych osób będących sędziami kompetentnymi uważa, iż opisywane działania ze strony szkoły mają miejsce.

Częsta przyczyna nieprzystosowania społecznego występująca u młodzieży w wieku gimnazjalnym wiąże się z zaburzonym funkcjonowaniem sfery biopsychicznej i objawia się m.in. nadpobudliwością psychoruchową, apatią, trudnościami w nauce.

W związku z powyższym należało dowiedzieć się, czy szkoła rozpoznaje te obszary funkcjonowania dziecka.

Uzyskane w wyniku analizy danych, wartości liczbowe wskazują procentowy rozkład uzyskanych pozytywnych odpowiedzi na zadane pytanie.

W poszczególnych gimnazjach, przedstawiają się one następująco: w Publicznym Gimnazjum w Białej Podlaskiej uzyskano 90% pozytywnych odpowiedzi na postawione pytanie, natomiast w Publicznym Gimnazjum w Łukowie takich odpowiedzi udzieliło 100% badanych sędziów kompetentnych. W Publicznym Gimnazjum w Opolu Lubelskim 97%, w Publicznym Gimnazjum w Rykach 90% oraz w Publicznym Gimnazjum we Włodawie odnotowano 90% twierdzących odpowiedzi.

Ostatnim obszarem warunkującym poprawne funkcjonowanie dziecka jest jego sytuacja socjokulturowa. Należało więc dowiedzieć się, czy przy konstruowaniu programu profilaktyki szkoła bierze pod uwagę sylwetkę socjokulturową dziecka (pojęcie to dotyczy m.in. niskiego statusu społecznego rodziny, przewlekłych chorób rodziców lub opiekunów, nadużywania alkoholu przez rodziców lub opiekunów, kontaktu dziecka ze środowiskiem i podkulturą przestępczą).

Zaledwie 20% badanych osób z Publicznego Gimnazjum w Białej Podlaskiej uważa iż, taka sytuacja ma miejsce. W Publicznym Gimnazjum w Łukowie 90% badanych osób, uważa, iż przy konstruowaniu programu profilaktyki, szkoła bierze się pod uwagę sylwetkę socjokulturową dziecka. 84% badanych sędziów kompetentnych z Publicznego Gimnazjum w Opolu Lubelskim, potwierdza fakt rozpoznawania takiej sytuacji u młodzieży. 51% oraz 50% uzyskanych pozytywnych odpowiedzi na zadane pytanie zanotowano odpowiednio w Publicznym Gimnazjum w Rykach oraz Publicznym Gimnazjum we Włodawie.

Bardzo ważne jest zwrócenie uwagi na funkcjonowanie dziecka w wymienionych przez L. Pytkę obszarach: rodzinnym, rówieśniczym, szkolnym. Dla nauczyciela szczególnie istotne jest systematyczne gromadzenie informacji dotyczących zachowań antyspołecznych ucznia, kumulacji czynników biopsychicznych i socjokulturowych. Należy pamiętać, iż systematyczne diagnozowanie potrzeb i problemów dziecka, a także diagnoza funkcjonowania ucznia w: rodzinie, szkole, grupie rówieśniczej umożliwia eliminację pojawiających się czynników ryzyka oraz ułatwia dziecku odpowiednie funkcjonowanie w przypisanych mu rolach społecznych.

Zgromadzone wyniki badań pokazują, iż osoby zaangażowane w proces tworzenia i realizacji założeń szkolnych programów profilaktyki, wśród potrzeb i problemów młodzieży gimnazjalnej rozpoznają najczęściej: *lekceważący stosunek do obowiązków szkolnych, niepowodzenia szkolne, wagary, zaburzenia emocjonalne uczniów, konflikty przybierające postać słownej wymiany argumentów lub fizycznych zaczepek przeradzających się w bójki, stosowanie substancji uzależniających, w szczególności papierosów, a poza szkołą narkotyków, w mniejszym stopniu dopalaczy, brak zainteresowania i zaangażowania w sprawy szkolne. Uczniów nie interesują działania na rzecz szkoły.*

Pomimo zebranych informacji pozostaje otwartym pytanie, dlaczego realizowane w szkołach gimnazjalnych programy profilaktyki nie ograniczają tych negatywnych zjawisk? Na podstawie zgromadzonych danych można wysunąć wniosek, iż pedagodzy, psychologowie, wychowawcy odpowiedzialni za tworzenie i realizację szkolnych programów profilaktyki marginalnie traktują diagnozę potrzeb i problemów młodzieży gimnazjalnej. Wymienione osoby nie przekładają uzyskanych wyników badań diagnostycznych na konkretne cele, oraz przyjęte do realizacji zadania ujęte w postaci szkolnego programu profilaktyki. Gromadzenie danych diagnostycznych przez pedagogów, psychologów, wychowawców, nauczycieli opiera się na potocznej obserwacji, wiedzy ogólnej oraz na globalnym, schematycznym myśleniu o tzw. „typowych problemach dla młodzieży będącej w wieku adolescencji”. Stawianej diagnozie brak pogłębionego, zindywidualizowanego charakteru.

Poprzez uwzględnienie diagnozy w procesie tworzenia i realizacji założeń szkolnych programów profilaktyki szkoły gimnazjalne szkoły gimnazjalne przyczyniają się do wzrostu efektywności działalności profilaktycznej.

Literatura:

1. Czapów Cz., Jedlewski S. (1971), *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa.
2. Czapów Cz. (1978, 1980), *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, Warszawa.
3. Cisowski W. (2006), *Społeczne determinanty przemocy wśród młodzieży gimnazjalnej*, W: Bogaj M. (Red.) *Współczesne gimnazjum w Polsce. Nadzieje i zagrożenia*, Kielce.
4. Dykcik W. (2001), *Pedagogika specjalna*, Poznań.
5. Furmanek W. (2006), *Problemy wychowawcze w gimnazjum*, W: Bogaj M. (2006): *Współczesne gimnazjum w Polsce. Nadzieje i zagrożenia*, Kielce.
6. Kelm A. (2000), *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*, Warszawa.
7. Komorowska B. (2003), *Zjawisko trudności wychowawczych w gimnazjum*, *Dyrektor Szkoły*, 2003, nr 5, s. 28-30.
8. Marzec-Holka K. (1996), *Nie będziesz bił dziecka swego. Studium z zakresu profilaktyki społecznej*, Bydgoszcz.
9. Marzec-Holka K. (1999), *Przemoc seksualna wobec dziecka. Studium pedagogiczno-kryminologiczne*, Bydgoszcz.
10. Masłow A. (1982), *Problem wielkich problemów* W: *Psychologia humanistyczna*, Warszawa.
11. Ostaszewska K. (2003), *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*, Warszawa.
12. Ostaszewski K. (2002), *Kryzys profilaktyki, Remedium*, lipiec-sierpień, Warszawa.
13. Pytka L. (1993, 2000, 2005), *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Warszawa.

14. Pytka L. (1984), *Skala nieprzystosowania społecznego. Podręcznik*, Warszawa.
15. Pytka L., Zacharuk T. (1995), *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży: aspekty diagnostyczne i terapeutyczne*, Siedlce.
16. Szpringer M. (2006), *Problemy Profilaktyka uzależnień w gimnazjum*, W: Bogaj M. (Red.) *Współczesne gimnazjum w Polsce. Nadzieje i zagrożenia*, Kielce.
17. Szpringer M. (2004), *Profilaktyka społeczna. Rodzina, szkoła, środowisko lokalne*, Kielce.
18. Świątkiewicz G. (Red) (2002), *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, Warszawa.
19. Urban B. (2000), *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Kraków.
20. Urban B. (2000a), *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków.
21. Winczewska B. (2005), *Analiza i diagnoza podejmowanych działań profilaktyczno-wychowawczych*, W: L. Pytka, M. Konopczyński, Ś. Sobczak (Red.) *Skala nieprzystosowania społecznego uczniów na Mazowszu*, Warszawa.